

Yıldırım, K. (2014). Osmanlı sosyalist hareketi içinde Mustafa Suphi: Hayatı ve fikirleri, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, s.101-115

Osmanlı Sosyalist Hareketi İçinde Mustafa Suphi: Hayatı ve Fikirleri

Kadir Yıldırım*

Özet: Mustafa Suphi, Osmanlı'nın iktisadî, askerî ve siyasî bir kargaşa içinde bulunduğu dönemlerde doğmuş ve yaşamıştır. Devletin gerileyişine çare olmak için ortaya atılan çok sayıda fikir akımına paralel olarak, Suphi de 39 yıllık kısa hayatında İttihatçılıktan Türkçülüğe ve sosyalistliğe kadar farklı kimliklere bürünmüştür. Yurtiçinde ve daha sonra Paris'te iyi bir eğitim almış, gazetecilik ve öğretmenlik yapmıştır. Fikir dünyasında 1913 yılında sürgün edilmesinin önemli etkileri vardır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan sonrası bir süre İttihatçılarla birlikte hareket etmiştir. Ancak bu kadronun savaş yanlısı politikalarına tepki göstererek zamanla Türkçülüğe yönelmiştir. Muhafız kimliği nedeniyle sürgün edildiği Sinop'tan kaçıp Rusya'ya gittikten sonra ise fikirleri tamamen değişmiştir. 1917 devriminden etkilenip Bolşeviklere yakınlaşmış ve sosyalist ideali tamamen benimsemiştir. Bu yeni dönemde, yurtdışındaki Türk ve Müslüman komünistleri örgütlemeye ve sosyalist ideal doğrultusunda bilinçlendirmeye çalışmış, Anadolu halkının kurtuluşunu sosyalist bir devrime bağlamıştır. Bu hedefi için faaliyetlerini Anadolu'da devam ettirmek üzere ülkeye geri dönmüşse de, şüpheli bir kaza sonrası hayatını kaybetmiştir. Bu çalışmada, Mustafa Suphi'nin hayatı, Türkçülük ve sosyalizme dair görüşleri ve Osmanlı sosyalist hareketi içindeki yeri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Suphi, Osmanlı, Sosyalizm, Türkiye Komünist Partisi, Yeni Dünya

Mustafa Suphi in the Ottoman Socialist Movement: His Life and Ideas

Abstract: Mustafa Suphi lived in a period when the Empire was in disarray in economic, political, and military terms. Parallel to the many ideas which were put forward in order to remedy the dismantling State, Suphi adopted different identities from Unionism (CUP supporter) and Turkism to Socialism. He completed his education in İstanbul and Paris, also worked as journalist and lecturer. His exile in 1913 led to deep effects on his mindset. Following the proclamation of 2. Constitution, he worked with CUP. However, due to pro-war policies of CUP, Suphi converted to Turkism. His ideas changed in Russia. As result of 1917 Revolution, he became closer to Bolsheviks and adopted socialism. In this new era, he tried to organize Turkish Communists abroad. According to Suphi, liberation of Anatolian people would have been result of socialist revolution. In order to complete this mission, he came to Turkey where he died suspiciously. In this study, the life of Mustafa Suphi, his views on Turkism and on socialism, and his position in the Ottoman socialist movement has been discussed.

Keywords: Mustafa Suphi, Ottoman Empire, Socialism, Turkish Communist Party, Yeni Dünya

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü İktisat Tarihi Anabilim Dalı, kadiry@istanbul.edu.tr.

Giriş

Osmanlı'nın son dönemleri, ülkenin sanayileşmiş Avrupa karşısındaki geri kalmışlığı ve içinde bulunduğu sorunlara çözüm getirmek amacıyla birçok fikir akımının doğduğu bir süreç olmuştur. Osmanlıcılıktan Turancılığa, Türkçülükten İslamcılığa kadar geniş bir yelpaze oluşturan bu akımlar, özellikle II. Meşrutiyet'in (1908) ilanı sonrası basın üzerinden bir tartışma ortamı doğmasına da zemin hazırlamıştır. Bu dönemde yetişen Osmanlı aydınları da bu tartışmanın merkezinde yer alarak, toplumsal gelişme ve ekonomik kalkınma yönünde fikirlerini sunmuşlardır.

Bu görüşler içerisinde nispeten daha geç ortaya çıkan sosyalizm de ülke sınırlarına ilk olarak gayrimüslim topluluklar öncülüğünde girmiştir. 1870'lerin başlarında basında Müslüman kesim arasında da sosyalizme dair tartışmalar görülmüşse de, 1876'da sansürün yürürlüğe girmesiyle 1908'e kadar devam edecek bir sessizlik dönemi başlamıştır. İttihat Terakki Cemiyeti'nin yönetimi eline aldığı 1908 sonrasında, görelî özgürlük ortamı ile birlikte Müslüman kesim arasında da ülkenin sorunlarına bir çözüm olarak sosyalizmi seslendiren gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Pratik hayatı etkileyebilmekten çok uzak olan bu ilk canlanma, basın ve düşünce hayatında başlamış, 1913 sürgünleri ile birlikte de Osmanlı sosyal ve siyasi hayatındaki çalkantıya kurban gitmiştir. Sosyalizmin Müslüman kesim arasında tekrar canlanması ve çeşitli sosyalist fırka ve örgütlerin ortaya çıkması ancak 1919 ile birlikte mümkün olmuştur. Tüm bu hareketlerin geneli İstanbul merkezli iken, sürgün döneminde Rusya'ya kaçan ve Bolşevik devrimi sonrası sosyalist devrimi Türkiye için de bir çare olarak gören Mustafa Suphi ve takipçileri ise yurtdışında teşkilatlanmışlardır. Suphi ve diğer Türk-Müslüman komünistler kurdukları Türkiye Komünist Partisi ve yaptıkları yayınlarla özelde Osmanlı topraklarında ve genelde Müslüman ülkelerde sosyalist bir devrim için çalışmalar yapmışlardır.

Osmanlı sosyalist hareketi içinde Mustafa Suphi'nin yeri ve etkisinin ele alınacağı bu çalışmada, ilk olarak Osmanlı'da sosyalizmin tarihsel gelişimine dair genel bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra Mustafa Suphi'nin hayatı hakkında bilgiler verilecek, İttihatçılarla ilişkileri, gazeteciliği ve eğitimci yönü değerlendirilecektir. 1913'te Sinop'a sürgün edilmesi fikir dünyasının gelişimi açısından bir kırılma yılı olarak kabul edilerek, sürgün öncesi ve sonrasında Suphi'nin düşünceleri takip edilecek, sosyalist hareket içindeki yeri ve bu ideale yönelik olarak faaliyetleri üzerinde durulacaktır.

Osmanlı'da Sosyalizmin Kısa Bir Tarihi

Osmanlı fikir hayatında sosyalizm tartışmalarının geçmişi 1870'li yıllara kadar gitmektedir. 1872'de Namık Kemal, Reşat ve Nuri Bey'lerin Avrupa'daki sosyalist hareketleri inceleyen yazıları ve komünü savunan düşünceleri, bu

dönem için sosyalizme olumlu bakan sınırlı görüşlerdendi (Babalık, 2003, s. 8). Osmanlı basınında sosyalizme yönelik görüş ve yorumların ağırlıklı kısmı ise eleştirildi. Şubat 1870'te Basiret, dünyada zenginlerle fakirler arasındaki tanrının daimi, değiştirilmez takdiriyle var olmuş farkın kaldırılmasına çalıştığı gerekçesiyle sosyalizm ve sosyalistleri toplumlara zarar vermekle suçluyordu (Basiret, 28 Şubat 1870, s. 3). Takvim-i Vekayi'de Enternasyonal'in bir fesat heyetine dönüştüğü (Takvim-i Vekâyi, 22 Ekim 1871, s. 3); Şark'da ise sosyalist taraftarlarının Avrupa devletlerinin en büyük düşmanlarından olduğu iddia ediliyordu (Şark, 21 Ocak 1874, s. 2). Bu ilk dönemdeki canlı tartışmalar, 1876'da yürürlüğe girip 1908'e kadar devam edecek olan sansür uygulamasıyla birlikte son bulmuştu. Çünkü sosyalist, sosyalizm vb. kelimelerin basında kullanımı yasaklanmıştı.

Sosyalizmin teorik ve pratik anlamda Osmanlı'da yayılmasının öncülüğünü gayrimüslim topluluklar yapmıştır. 19. Yüzyılda eğitim amaçlı yurtdışına giden ve buradaki fikir akımlarından etkilenen Ermenilerin bu yayılmada önemli bir etkisi vardır. 1894'te Komünist Manifesto Ermenice tercümesiyle gizli olarak ilk kez Osmanlı topraklarına girmişti (Babalık, 2003, s. 9). Ermeni sosyalist yayınlarında, 1830 ve 1840'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde sosyalist hareketin parlak bir dönem yaşaması, İngiltere, Fransa ve Almanya'da işçi sınıfının ihtilallere yönelmesi, Chartist hareketin doğuşu, materyalizm, sermayedar ve proletarya sınıfları, komünizm, 1840'larda Avrupa'daki gizli komünist cemiyetler, Karl Marks ve Friedrich Engels öncülüğünde sosyalist fikirlerin yayılması, Ferdinand Lassalle, Robert Owen, Saint Simon, Charles Fourier gibi sosyalist düşünürlerin görüşleri ve düşüncelerinin felsefi temelleri gibi konular işlenmekteydi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. PRK. UM. 19 Haziran 1894; Minassian, 2010). 1908 öncesi sosyalist hareketler içinde Bulgarlar ve özellikle Selanik bölgesinde Yahudiler de dikkat çekmektedir. Ancak fikirsel ve eylemsel anlamda sosyalizmin Osmanlı'da kuvvet bulması, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası gerçekleşecekti. Bu durum özellikle de toplumun Müslüman kesimi için geçerlidir.

1908 sonrası sosyalizmin basında daha rahat seslendirilmeye başlanması karşıt grupların tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Hüseyin Cahid *Tanin*'de sosyalizmin Osmanlı'ya ait bir fikir olamayacağını ve köklerinin kalpte, histe değil de, kitap okuyarak Avrupadan ithal edildiğini iddia etmekteydi (Cahid, 4 Kasım 1908, s. 1). *Şura-yı Ümme'te* Alaattin Cemil İslamiyet'in sosyalizme izin vermediğini ileri sürerken, ilk Türk sosyalist gazetelerinden *İştirak'te Ahmed Nebil* ise, Cemil'i sosyalizmin felsefesini bilmemekle suçluyor ve bilakis İslamî şeriatın sosyalizmi emrettiğini iddia ediyordu (Karakoç, 1999, s. 4-5). Yine *İştirak'te* Hüseyin Hilmi de (İştirakçi Hilmi) sosyalizmin halk arasında kabul görmesini sağlayabilmek için İslamiyet'le bu görüş arasın-

da bir uzlaşma ortamı arıyor, ayet ve hadislerle teyit ve tasdik olunan sosyalizmin zekatla da pratiğe döküldüğünü ileri sürüyordu (Tunçay, 2009, s. 49-50).

Osmanlı'da bir siyasî hareket olarak Türkler tarafından kurulan ilk sosyalist parti, Hüseyin Hilmi'nin Osmanlı Sosyalist Fırkası'ydı (1910) (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. SYS. 22 Eylül 1910). *İştirak* gazetesini yayınlamaya başlayan Fırka, yayın organlarının sürekli kapatılması nedeniyle *İnsaniyet*, *Medeniyet*, *Sosyalist* gibi isimlerle alternatif gazeteler çıkarmıştı (Tekin, 2002, s. 175). Bu dönemde Müslüman toplum arasında sosyalizme yönelik sınırlı faaliyetler, 1913 yılında Mahmud Şevket Paşa suikastı sonrası çok sayıda kişinin sürgün edilmesiyle birlikte 1919'a kadar sürecek bir sessizlik dönemine girmiştir.

1919 yılı, özellikle Türk sosyalistlerce Osmanlı'da örgütlü işçi hareketi ve sosyalist teşkilatlanmanın başladığı yıl olarak kabul edilmektedir. Bu dönemle birlikte çok sayıda sosyalist nitelikli örgüt faaliyete geçerken, bu örgütler işçi hareketleri ve örgütlenmesinde de yönlendirici olmaya başlamışlardır. Mustafa Suphi önderliğinde Bakü'de yayımlanan *Yeni Dünya* gazetesi de, "Asıl işçi ve sosyalizm harekâtı 1919'da başlar," diyerek bu görüşü teyit etmekteydi (Tunçay, 1989, s. 38). Bu tarihte Dr. Hasan Rıza Sosyal Demokrat Fırkası'nı kurmuş (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. HMŞ. 18 Ağustos 1919), ancak dönemin sosyal, siyasî ve ekonomik sıkıntıları fırkanın kısa sürede dağılmasına neden olmuştu (Kömürcü, 2009, s. 43). Dr. Şefik Hüsnü Değmer öncülüğünde kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. EUM. AYŞ. 31 Aralık 1922), kapitalizmin Osmanlı'ya millî iktisat adı altında girdiğini, ülkenin kurtuluş yolunun ise sosyalist ideale sahip çıkmaktan geçtiğini savunmaktaydı. Fırka, bu amaç için Kurtuluş Mecmuası'nı yayınlamaya başlamıştı (*Kurtuluş Mecmuası*, 20 Eylül 1919, s. 1-4).

1919 sonrası sosyalist hareket içinde en fazla ses getiren oluşum ise, sürgün sonrası İstanbul'a döner dönmez *İştirakçi Hilmi'nin* aynı yıl kurduğu Türkiye Sosyalist Fırkası idi (İdrak, 28 Nisan 1919, s. 1-2). 1 Mayıs kutlamaları organizasyonlarıyla, grevlerdeki yönlendiriciliğiyle popülaritesini artıran Hilmi ve Fırkası, 1922 yılında tramvay işçilerinin grevindeki hatalı tutumu nedeniyle gözden düşmeye başlamış, diğer sosyalist örgüt ve yayın organlarında da eleştirilmişti (Bugün, 6 Eylül 1922, s. 2). Aynı yıl Hilmi Bey'in şüpheli bir cinayete kurban gitmesi, Fırka'nın da etkinliğini kaybetmesine neden olmuştu (Renin, 17 Kasım 1922, s. 3). Türkiye Halk *İştirakiyyun* Fırkası (Güran, 1975, s. 3), İşçi Sosyalist Fırkası (*İşçi Sosyalist Fırkası* 1921, Mart 1998, s. 6-7) ve Müstakil Sosyalist Fırkası da (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. EUM. 6. ŞB., Ocak 1923) bu dönem içinde kurulan ancak etkili olamayan ve kısa sürede dağılan diğer sosyalist örgütlerden bazılarıydı.

Yurtiçindeki İstanbul merkezli bu sosyalist örgütlenmeler dışında, Osman-

lı'da sosyalizmin yayılmasını hedefleyen bir diğer girişim yurtdışından gelmekteydi. Bu da, 1913'te sürgün edildikten sonra Rusya'ya kaçan ve Bolşevik devrimi ile birlikte Moskova, Bakü vd. bölgelerde faaliyette bulunan Mustafa Suphi ve onun Türkiye Komünist Partisi idi. Aşağıda Mustafa Suphi'nin hayatını, Türkiye Komünist Partisi'ni kurmasını, sürgün öncesi ve sonrasındaki yazıları ve fikir hayatını ele alacağız.

Osmanlı Sosyalist Hareketi İçinde Mustafa Suphi

Mustafa Suphi'nin Hayatı

Mustafa Suphi'nin hayatının ilk dönemlerine dair bilgiler, dönemine ait bir kaynaktan, 1914 yılında yayımlanan bir *Nevsal-i Milli* nüshasından temin edilebilmektedir. Buna göre Suphi, 1882 yılında Giresun'da doğmuştu. Babası Konya Vilayeti eski valisi Ali Rıza Bey, annesi ise Samsun eşrafından Belediye Reisi Halil Hilmi Bey'in kızı Memnun Hanım'dır. Babasının memuriyet görevi gereği ailenin farklı bölgelerde bulunması, Suphi'nin ilk eğitimini Kudüs ve Şam'da, orta öğrenimini ise Erzurum'da almasına neden olmuştu. Yükseköğrenimini İstanbul'daki Mekteb-i Hukuk-i Şahane'de tamamlayan Suphi, Paris Ulum-ı Siyasiye Mektebi'nde de *Memalik-i Osmaniy'e İtibar-ı Zirai Teşkilatı'nın Hâl ve İstikbali* başlıklı tezi ile yüksek eğitimini tamamlamıştı. Tezi, 1911 yılında Fransa Tarım Kongresi'nde incelenerek takdir edilmiş, daha sonra Roma Uluslararası Tarım Enstitüsü'nün bir toplantısında da okunarak enstitüye ait bir dergide yayımlanmıştı (*Nevsal-i Milli*, 1330/1914, s. 193 – Bkz. Ek 1).

Paris'te bulunduğu esnada Tanin gazetesinin Avrupa muhabirliğini yapmış, İstanbul'a döndükten sonra da gazeteciliğe devam ederek Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gibi gazetelerde yazılar yazmıştı. Suphi aynı zamanda bir eğitimciydi. İstanbul'daki yıllarında Ticaret Mekteb-i Aliyesi'nde hukuk; Darulmuallimin ve Mekteb-i Sultani'de ise iktisat hocalığı yapmıştı. *İlm-i içtimai nedir?* (Sosyoloji nedir?) isimli bir tercüme ve *Vazife-i temdin* (Medenileşme-Uygurlaşma Görevi) isimli bir telif kitabı yayımlanmıştır. 1912-13'te Türkler ve Türklüğün milli gelişimine hizmet etmesi hedefiyle bazı vekil, öğretmen ve gazetecilerle birlikte Milli Meşrutiyetperver Fırkası'nı kurmuş, aynı hedef doğrultusunda İfham isimli bir gazete çıkararak gazetenin müdürlüğünü de yürütmüştür. 1913 yılında Mahmud Şevket Paşa suikastı sonrası çok sayıda kişiyle birlikte sürgüne maruz kalmıştır (*Nevsal-i Milli*, 1330/1914, s. 193).

Suphi, 1912 yılına kadar farklı siyasal bir kimlik ortaya koymayarak İttihat ve Terakki örgütlenmeleri içinde yer almaktaydı. Liberal eğilimleriyle ön plana çıkan Maliye Nazırı Cavit Bey'e yakın olduğunu hissettiren yazılar kaleme alırken, İttihat Terakki'nin 1911'de Selanik'te toplanan son gizli kongresine de Anadolu delegesi olarak katılmıştı. Söz konusu kongrenin sorunlara çözüm

bulmaktan uzak kalması ve tartışmalarla geçmesi, Suphi'nin de 1912 yılıyla birlikte İttihat Terakki'ye muhalif bir kimliğe bürünmesine neden olmuştur. 1912 yılında kurulan Milli Meşrutiyet Fırkası'nda da kurucu olarak görev almıştır. Bu fırka ideolojik olarak Türkçülüğün yanında, ekonomik alanda da liberal çizgileri olsa da devlete görevler yükleyen bir programa sahipti. Fırkanın gazetesi olan *İfham* hükümet baskısı nedeniyle kapanırken, onun yerine çıkarılan *Vazife* de hükümetin tepkisi sonrası kapatılmıştı (Erdem, 2010, s. 36-38; Kahramanoğlu, 2008, s. 14-15).

Suphi, *İfham*'daki yazılarında İttihat ve Terakki'yi yoğun şekilde eleştirmişti. İttihatçı rejimin halk düşmanı olduğu, partinin ileri gelenlerinin savaş hazırlıklarının ülke ve halkı uçuruma sürükleyeceği bu eleştirilerden bazılarıydı. 1913 yılında bu yazılarından dolayı mahkum olup Sinop Kalesi'ne sürgüne yollanmıştı (Şişmanov, 1978, s. 108-110).

Sinop'taki sürgün hayatı sırasında, 24 Mayıs 1914'te 9 arkadaşı ile Rusya'ya kaçmışlar, Suphi buradan da Kafkasya'ya geçmişti. Savaşın başlamasıyla Rus Hükümeti yabancıları ve düşman unsurlarını toplama kamplarına göndermeye başlamış, Suphi de 22 Ekim 1914'te 975 kişi ile birlikte Kaluga'ya sürülmüştü. Diğer esirlerle birlikte demiryolları ve tarlalarda işçi olarak çalıştırıldığı bu bölgede yetkililere yazdığı dilekçelerle politik kimliğinden, gazeteciliğinden, eğitimci yönünden, Jöntürk muhalifliğinden bahsedip kendisine siyasi göçmen pasaportu ve geçim parası verilmesini talep ediyordu. Suphi'nin talepleri kabul edilmemekle birlikte, Eylül 1915'te 741 diğer esirle Ural'a gönderilmişti. Sürgün aylarında sosyalist devrimcilerle, Bolşevikler ve diğer devrimci gruplarla tanışmış, sosyalizmi inceleme imkanı bulmuştu. Devrimci Marksizm'e doğru yönelen Suphi, Rusça öğrenip Bolşeviklerle temas kurmuş ve savaş esirleri arasında devrimci propaganda yapmaya başlamıştı. 1915 yılı içinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi saflarına katılırken, Petrograd'daki silahlı ihtilalin başarıya ulaşmasıyla hükümetin devrildiğini de burada haber almıştı (Subayev, 1992, s. 331). Ekim devrimi ile birlikte esirlikten kurtulup özgürlüğüne kavuşmuş ve Moskova'ya geçmişti. Daha 6 ay geçmeden Nisan 1918'de *Yeni Dünya* isimli gazetesini yayımlamaya başlaması, Suphi'nin aksiyoner gazeteci kimliğini ve propagandist yönünü göstermekteydi (Suphi, 1987, s. 38).

Suphi ve arkadaşları ilki 1918'de ve ikincisi 1919'da düzenlenen Doğu Halkları Komünist Örgütleri Tüm Rusya Kongresi'nde, Türk savaş esirleri arasında sosyalist idealin güçlendirilmesi adına faaliyetlerde bulundu. Rusya'daki savaş esirlerine dayalı ve Sovyet desteğine bağımlı bu hareket içinde bulunanların zamanla Anadolu'ya giriş yapmaları, aynı zamanda daha sonra Lenin tarafından "din temelli" olması nedeniyle reddedilecek bir Müslüman Kızıl Ordusu kurulması gibi faaliyetlerin Mustafa Kemal Paşa'nın da kaygısına

neden olduğu belirtilmektedir. Mustafa Suphi'nin Sovyet Rusya'dan alacağı destekle Anadolu'da alternatif bir güç oluşturma ihtimali Mustafa Kemal'in kaygılarını artıran bir değer gelişmeydi. 13 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Suphi'ye gönderilen mektubunda, "Milletin birlik ve mukavemetini ihlal edebilecek zamansız ve fazla teşebbüslerden sakınmak milletimizin kurtuluşu açısından elzemdir... Teşkilatınızın sadece Büyük Millet Meclisi Riyaseti'yle irtibat tesis ve muhafaza eylemesi lazımdır.." diyerek alternatif bir güç girişimine dair düşüncelerini iletmekteydi. 16 Eylül 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektubunda da Mustafa Suphi ve arkadaşlarının örgütünün Anadolu içlerine adam göndermesine yönelik tepkisini dile getirmekteydi (Koç, 2013, s. 155-163).

Mustafa Suphi'nin yurtdışındaki sosyalist teşkilatlanması başkent İstanbul'daki yetkililer tarafından da endişe ile karşılanmıştı. 1918 yılında Moskova'da Müslüman Türk sosyalistler tarafından bir cemiyet kurulduğunu haber alan devlet¹, hareketin ülke içine sızmaması için tüm vilayet ve mutasarrıflıkları uyararak gerekli tedbirlerin alınmasını bildirmişti. Yabancı gazetelerdeki haberlerde hareketin amacının Türk işçi sınıfının uluslararası işçi hareketlerine katılımının sağlanması ve Türk sermayedarıyla olan çatışmasının güçlendirilerek Rusya'dakine benzer bir ihtilalin alt yapısının hazırlanması olduğu belirtiliyordu. Bu da İstanbul hükümetinin Suphi ve teşkilatlanmasına olumsuz bakmasına yol açmıştı. Bu gibi sosyalist fikirlerin ülkede yayılmasının kesinlikle önüne geçilmesi gerektiği belirtilerek, ilgili devlet makamlarına ciddi takip yapılması emri verilmişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. ŞFR, 24 Ağustos 1918).

Suphi, 1921'de Anadolu Millet Meclisi Hükümeti'nin daveti üzerine Kars üzerinden Türkiye'ye giriş yapmışsa da, yolculuğunun Trabzon kısmında 28-29 Ocak gecesi 14 arkadaşıyla birlikte şüpheli bir şekilde hayatını kaybetmişti (Alemdar, 29 Nisan 1921, s. 2; Yazıcı, 1923/1977, s. 18-21). Mustafa Kemal Paşa ile mektuplaşmalarıyla oluşan olumlu hava ve Kazım Karabekir'in ılımlı yaklaşımı Suphi'nin çalışmalarını Anadolu'da devam ettirme isteğini güçlendirmişti (Dağıstan, 1996, s. 171-195). Ancak Kars üzerinden giriş yaptığı Anadolu'da Erzurum ve Trabzon'da kalabalıkların protestolarıyla karşılanmıştı. Bu kalabalıklar ve protestoların kaynağı ve kimlerce tertip edildiği halen tartışılmakta ve Suphi ve arkadaşlarının şüpheli ölümüne dair çeşitli iddialar dile getirilmektedir. Olayın zanlılarının suçun büyüklüğüne rağmen dönemin İstiklal mahkemelerinde dahi yargılanmamış olması bu şüpheleri artırmaktadır.

¹ Kongrede sosyalist hareketin Türkler arasında yaygınlaştırılmasına çalışılması ve Müslüman sosyalist gruplar teşkil edilerek bunların Anadolu, Kafkasya, Türkistan, Arabistan ve Mısır'da sosyalist devrimi başlatmaları hedef olarak belirlenmişti. Arşiv belgeleri, bu hedefin Osmanlı Devleti'nin de tepki ve kaygısına neden olduğunu göstermektedir. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. 2457/23. 3 Ağustos 1918.)

“Olayı kesin bir şekilde aydınlatacak belgelerin bulunmaması, şahitlerin bir kısmının bir iki sene içinde öldürülmüş olmaları, yaşayanların da bu konuda [verdiği farklı bilgiler ve iddiaları nedeniyle]” Suphi ve arkadaşlarının ölümü de karanlıkta kalmaya devam etmektedir (Aybars, 1979-1980, s. 89-91).

Mustafa Suphi ve Yazıları Üzerinden Fikir Dünyası

Sürgün Öncesi Fikir Hayatı

Suphi'nin sürgün öncesi döneminde *Tanin*, *Servet-i Fünun*, *Hak*, *Vazife* ve *İfham* gibi gazetelerdeki yazılarında siyasi ve toplumsal yaşama ilişkin görüşlerini sunduğu görülmektedir. Yazılarında, temelde iktisat olmak üzere, bütçe, maliyenin genel dengesi, eğitimin genelleştirilmesi ve düşüncelerin aydınlatılması, meşrutiyet ve halkın itibarı, toplumsal iktisat, yardımlaşma ve ortaklık, grev, toplumsal eşitsizlik, kamu düzeni ve kamu yararı, 1908 devrimi, köylülüğün genel durumu gibi konuları ele almaktaydı (Erdem, 2010, s. 19). Bu dönem için Suphi'nin yazılarında toplumsal dönüşüm veya devrime ilişkin yorumlardan ziyade, ekonomik duruma daha fazla ağırlık verildiğini görmekteyiz.

Servet-i Fünun'da 1910 tarihli bir yazısında, eşsiz bir yaratıcı ve büyük bir yenilikçi olarak nitelediği Frederic Le Play'in görüşlerine yer vermektedir. Bu doğrultuda toplumsal uyumun sağlanması için ailedeki anne-baba, sanayi kuruluşlarındaki patron, genel düzenleyici olarak da kilise ve hükümet gibi toplum üstünde bazı güçlere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Toplum düzenini sağlayacak ilkelerden birisini de mülkiyet hakkı olarak görmekte ve burjuva niteliğindeki 1789 özgürlüğünü değersiz sayan sosyalistlerin durumunun gülünç ve kabul edilemez olduğuna değinmektedir. Aynı gazetede 1911 yılındaki bir yazısında ise, sosyalistlerin iyi ya da kötü sonuçlarıyla grevi kendi tarih felsefeleri için en büyük öge olarak gördüklerini, ancak grev hakkının genel yarar ve düzeni zedelememesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu dönemler için Mustafa Suphi'nin düşünsel yapısı sosyalistlikten çok, liberal bir aydın görünümündedir (Erdem, 2010, s. 20-21 ve 31). Yazılarında da Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durumun temel nedenini ekonomik açıdan ele almakta ve iktisadi merkezli olarak düşünmektedir. Rumeli ve Arabistan bölgelerindeki problemlerin, orduda yapılması hedeflenen reform ve iyileştirmelerin, eğitim kurumları açılmasının, liman ve demiryolu gibi yatırımların tamamı için ilk şartın devlet maliyesinin güçlendirilmesi olduğunu belirtmektedir. Ancak bu gelir ihtiyacının da yeni vergiler konarak halk üzerindeki vergi yükünün artırılmasıyla çözümlenmesine karşıydı (Suphi, 14 Mart 1912, s. 1; Suphi, 23 Mart 1912, s. 1).

Suphi, bir tarım toplumu olan Osmanlı'da köylülerin meşrutiyet rejimine sadık iyi vatandaşlar olabilmeleri için devlet tarafından toprak, makine ve

tohumlar ile desteklenmeleri gerektiğini belirtmekteydi. Benzer faaliyetlerde bulunan Mithat Paşa'nın tarım kredilerine ilişkin çalışmalarından da övgü ile bahsediyordu (Erdem, 2010, s. 34). Politik iktisatçı kimliği bu dönemlerde önde olan Suphi, Sinop sürgününden kaçıp Kırım'a gittiğinde de bölgenin kredi işlemlerine ilgi göstermişti. Burada gazetelere verdiği röportajlarda da İttihatçıların zamanla değişen pozisyonu ve ülkenin aleyhinde gördüğü politikalarından yakınmaktaydı (Subayev, 1995, s. 122).

Bu dönemdeki yazıları üzerinden Suphi'nin henüz sosyalist olup olmadığı tartışılmaktadır. Bazı çalışmalarda Mustafa Suphi'nin daha bu dönemlerden sosyalizmi benimsediği ve hatta 1910'da İştirakçi Hilmi'nin Osmanlı Sosyalist Fırkası'na üye olduğu iddia edilmektedir. Suphi'nin öğrencilik yıllarında, özellikle de Paris hayatında sosyalizmden etkilenmesi mümkünse de, bu iddiaların delillendirilmesine yönelik herhangi bir belge de mevcut değildir. Mustafa Suphi'ye dair ayrıntılı bir çalışma kaleme almış olan Hamit Erdem, 1910'lar itibarıyla Suphi'nin düşünsel yapısı ve eylemini sosyalizmden çok Türkçü ve ulusçu olarak nitelendirmektedir. Ancak Suphi'nin bu Türkçülük anlayışını, eleştirdiği Osmanlılık ve devrimcilik gibi bilgisiz ve yapay, gösteriş meraklısı, kinci duygu ve düşüncelerle köreltilmemiş olarak tanımlamaktadır (Erdem, 2010, s. 35). Ferit Tek ve Yusuf Akçura tarafından kurulmuş olan Milli Meşrutiyet Fırkası'na katılımı da Suphi'nin bu dönemlerde sosyalist olmadığını destekleyen bilgilerdendir. Nitekim bu parti açıktan açığa Türkçülük yapan ilk siyasi partiydi (Aslan, 1997, s. 10).

Yine Mete Tunçay da Birinci Dünya Savaşı öncesinde Suphi'nin sosyalist olmadığını, kendisinin "tesaî cemiyetleri" olarak isimlendirdiği kooperatiflere bel bağlayan Fransız dayanışmacılığını benimsediğini belirtmektedir. Bu dönemdeki yazı ve fikirleri sosyalist olduğu iddialarını doğrulamamakla birlikte, bilakis tersini söylemektedir. Nitekim Hak gazetesinde 2 Mayıs 1912'de çıkan "Sosyalizm Cereyanları" başlıklı makalesinde Köprülüzade Fuat ve Celal Nuri Beylerin sosyalizm üstüne görüşlerini eleştirmektedir:

Hadisat-ı hazıra ile esasat-ı içtimaiyeyi mahkum-ı izmihlal addederek şekl-i cemiyeti her ne suretle olursa tebdile -şekl-i müstakbeli ancak tahribden sonra tayin iddiasında olan sosyalizm gibi mevhum bir meslek-i içtimaiye- taraftar olmaktan ise mevcut ve musaddak olan seyyie-i içtimaiyenin çare-i tedavisini aramak daha makuldür.

Yazısında böyle diyerek, sosyalizmden ziyade sosyolojiye (*ilm-i içtimai*) ve toplumsal ekonomiye (*iktisad-ı içtimai*) önem verilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Aynı yazıda erbab-ı mesaiden, yani işçilerden oluşan bir çoğunluğun tahakkümü altına girmeyi bir musibet olarak değerlendirip çok tehlikeli bulduğunu belirtmekteydi. Toplumların bu şekilde bürünmesini beklemenin de hayalperestlik olduğunu iddia etmektedir (Tunçay, 2009, s. 327-328).

Suphi'nin bu dönemde sosyolojiye ilgisini Celestine Bougle'dan yaptığı bir çeviride de görüyoruz. Sorbonne profesörlerinden Bougle'ın sosyolojiye ilişkin 1907 tarihli "Sosyoloji Nedir?" çalışmasını, 1912'de "İlm-i İctimai" ismiyle Osmanlı Türkçesine çevirmişti. Çeviri için yazdığı "ifade" kısmında, "ictimai" kavramı ve sosyolojinin popülerliğine değinip son dönemde hemen her çalışmada kullanıldığını belirtmekteydi. Ancak yanlış kullanım ve anlatım nedeniyle kavramın zavallılığa itildiğini ileri sürmekteydi: "*Filvakî, herhangi bir ilmin liyakatsiz fikirlere, salahiyesiz kalemlere mal olması, bir devre-i felakete girmesi demektir*" sözleri de sosyolojinin içine düştüğü iddia edilen bu zavallılığa işaret etmekteydi (Suphi, 1328/1912, s. 3).

II. Meşrutiyet devrimi sonrasında bir geçiş sürecinde olan Osmanlı toplumu için, sosyolojiye verilen önem yalnız süslü kelimelere aldanmakla kalmamalıydı. Sırp, Bulgar, Rum, Arnavud, Türk, Ermeni, Kürt, Arap, Berberi vb. farklı etnik gruplardan oluşan Osmanlı'nın modern döneme uygun bir yapı ve refaha kavuşması da, ancak bu farklı grupların özgün şartlarının ortaya konmasıyla mümkün olabilecekti (Suphi, 1328/1912, s. 3-4). Suphi, Bougle'ın "Sosyoloji Nedir?" eserini Türkçeye çevirerek, etnik ve dini farklılıkların gittikçe bir çatışmaya döndüğü Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sorunlara karşı sosyolojiden cevaplar ve tedbirler bulmaya çalışıyordu.

Bu görüşleri, sürgün öncesi dönemde Suphi'nin sosyalizm taraftarı olmadığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Suphi'nin sosyalist kimliği ve devrimci karakterinin izlerini sürgün sonrası gittiği Rusya'daki faaliyetlerinde aramak gerekir.

Sürgün Sonrası Fikir Hayatı ve Türkiye Komünist Partisi

İttihat ve Terakki Hükümeti'ne muhalefetinden dolayı 1913 yılında çok sayıda isimle birlikte sürgün edilen Suphi, tutsak olduğu Sinop'tan Çarlık Rusya'sına geçmişti. Rus esareti altındaki bu dönemde mahkum devrimcilerle tanışıp yakınlık kurmuştu. Ekim Devrimi'nden sonra, Bolşevizm etkisi ile toplanan Sosyalist Müslüman Doğu Halkları Kurultayı'nın ardından, sürgündeki askerler ve Türkiye'deki gruplarla birlikte Bakü'de yapılan bir kongre sonrası Türkiye Komünist Partisi'ni kurmuştu (Akyol, 2010, s. 17; Erişçi, 1997, s. 15; Nesimi, 2009, s. 11).

Eski bir İttihatçı, öğretim üyesi ve gazeteci Suphi, Ekim Devriminden sonra Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya başlamış, daha sonra Stalin'in Milliyetler Komiserliği'ndeki Türkiye bölümüne başkanlık edecek kadar yükselmişti. Komintern'in 1919'da toplanan ilk kongresine de Türkiye temsilcisi olarak katılmıştı (Tunçay ve Zürcher, 2010, s. 241). Marksist kimliğinin açıkça görüldüğü bu yeni dönemde, 27 Nisan 1918'den başlayıp Türkiye'ye dönüş

yoluna çıkmadan 3 gün önceki son sayısına kadar *Yeni Dünya*'yı toplam 67 sayı yayımlamıştı (Erdem, 2010, s. 59-65).

Gazetedeki yazılarında Suphi, Türk halkını Alman emperyalizminden korunmaya, hürriyet sloganlı 1908 devriminden uzaklaşan ve toplumdan kopan İttihatçılara tepki göstermeye, birleşerek yeni bir özgürlük devrimi yapmaya çağırıyordu. Özgürlük sloganıyla başlayan İttihatçı hareketin, özgürlük isteyenleri darağacına yollar hale geldiğinden bahseden Suphi, İttihatçıların servet, nüfuz ve hakimiyet karşısında vicdan ve millete karşı sorumluluklarını terk ettiklerini iddia etmekteydi (Suphi, 1987, s. 37-39). Suphi'nin İttihat ve Terakki'ye yönelik tepkisi Türkiye Komünist Fırkası'nın teşkilatlanması esnasında da açıkça görülmektedir. Nitekim Suphi ilk iş olarak ülkeyi uçuruma sürüklediğine inandığı İttihatçıların Bakü vb. yerlerdeki teşkilatlardan uzaklaştırılmasını sağlamıştı (Suphi, 1923/1977c, s. 103).

Ona göre Anadolu ve Türk halkının kurtuluşu ancak Rus devrimi benzeri bir ihtilalle gerçekleşebilirdi. 1919'da Birinci Komintern Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Türk halkının Rus devrimine sempati ile yaklaştığına olan inancını da dile getiriyordu. "Fransız-İngiliz kapitalizminin başı" Avrupa'da ise, gövdesi ve midesi de Asya'nın geniş topraklarındaydı. Türk sosyalistlerinin en acil görevi de, Doğuda kapitalizmin köklerinin sökülüp atılmasıydı. İngiliz-Fransız sisteminin hammadde kaynaklarından yoksun bırakılması ancak bu yolla mümkün olabilirdi. Bunun için silaha sarılmayı gerekli gören Suphi, devrim ocaklarının teşkilatlandırılmasını istiyordu. Dünya devriminin başarı ile sonuçlandırılması halinde, Enternasyonal'in başkentini de İstanbul olarak öneriyordu (Tunçay, 2009, s. 484-485).

Aynı Kongre'de Dağıstan temsilcisi Yakup Bey'in şeriat mahkemelerinin hemen kaldırılmaması gerektiğine dair görüşüne itiraz eden Suphi, farklı dinlerin hukuki, dini ve siyasi temsilcilerine olumsuz yaklaşıyordu. Şeriat mahkemeleri ve kadılık sisteminin devamının bir hata ve geriye gidiş olacağını ifade edip, tamamının millileştirilmesi ve mülkleştirilmesini istiyordu. Türkiye sınırları içindeki Patrikhane gibi dini temsilcilikleri de zararlı görerek bunların kaldırılmasının Komünist Partisi'nin kutsal bir vazifesi olduğunu belirtiyordu (Tunçay, 2009, s. 524-525).

Suphi'nin sosyalist ideale yönelik en önemli ürününün 1920'de kurulan Türkiye Komünist Partisi olduğunu ifade edebiliriz. 1918 yılında Moskova'da kurulan Türk Komünist Teşkilatları'nda en büyük emeğe sahip olan Suphi, bu örgütü partileştirmek için acele etmemişti. İlk hedefi, Rusya'da ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde komünist gruplar meydana getirerek, komünizmi Türkler arasında yaymak ve buralarda oluşan teşkilat ve grupların temsilcilerinin katılımıyla bir kongre yapıp tüm bu farklı birimleri bir merkez altında toplamaktı. İki yıllık çalışmalarının olumlu sonuç vermesiyle 1920'de Bakü'de bir

kongre düzenlenmiş ve Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşu da ilan edilmişti. Kongrede sunulan Komünist Parti programını da tamamen Marksist bir görüşle Suphi kaleme almıştı. Küçük değişikliklerle kabul edilen programda, hükümetin şekline, dinî ve millî münasebetlere, iktisadî konulara, köy tasarruflarına, bankalara, vergilere, konut ve iâşe meselesine, işçilere ait teminata, ordu ve zabıta işlerine, mahkeme, eğitim, sağlık ve kültür işlerine dair 10 maddelik bir giriş ve 49 maddelik ana program belirlenmişti (Aslan, 1997, s. 243).

Parti programında Anadolu toplumunun sorunları detaylı olarak dile getiriliyordu. Suphi'nin buradaki görüşleri de toplumların asıl çıkmazının özel mülkiyet kaynaklı sömürü olduğunu göstermektedir. Fabrika sanayiinin dünyada yükselişi ve diğer ülkeleri işgaliyle küçük üreticiler ve millî sanatların da yok olduğuna ve çiftçi, işçi ve küçük esnafın sefaletle mahkum olduğuna değinilmekteydi. Bu süreçte devlet de hakim sınıfların çıkarlarını seslendiren bir aygıt haline gelmişti. Suphi'nin İran, Hindistan gibi ülkelerle bir arada değerlendirdiği ve yarı sömürge olarak tanımladığı Türkiye'nin kurtuluşu da sosyalist devrimde görülmekteydi (Aslan, 1997, s. 244-247). Türkiye Komünist Partisi'nin 1920 yılındaki birinci kongresinde açış konuşmasını yapan Suphi, bir kurtuluş çaresi olarak Sosyalist Ekim Devriminin önemi anlatmış ve Türkiye için de benzer hedeflerini dile getirmişti:

Rusya'da gerçekleştirilen Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, üç yıl içinde gayet iyi örnekler verdi... İşte bu devrim, şimdi demir ellerini Doğuya uzatıyor. Biz, Türk komünistleri, bu hareketin kıymetini bilmeliyiz. Biz de, kendi memleketimizde, Avrupa emperyalizmine, iç ve dış düşmanlara hadlerini bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı, tasavvur ve temenniden gerçek haline koyacak, bu kongredir. Türkiye Komünist Partisi, Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutarak kuvvetle sıkacak ve Partimiz, Türkiye'de devrimin bayraktarı olacaktır... Türkiye'de son olayları incelediğimiz, oradan gelen yoldaşları dinlediğimiz, Partimize yollanan mektupları okuduğumuz zaman, memlekette son ümidin komünizm olduğunu anlarız... Yaşasın Türkiye Komünist Partisi, yaşasın bütün komünist partilerini sıcak kucağında toplayan Üçüncü Enternasyonal (Şişmanov, 1978, s. 99-100).

Suphi, Moskova'dan yaptığı çağrılarda Türkiye'deki işçi ve köylüleri mazlum olarak görüp, özgürlüklerinin toprak sahipleri, ağalar, paşalar, sermaye ve para egemenliğinin yıkılmasına, sosyalist devrimin gerçekleştirilmesine bağlı olduğunu ifade ediyordu. O dönemlerde işgal altındaki İstanbul halkını ve Anadolu'da kurtuluş mücadelesi yürütenleri silahlı mücadeleye çağırıyordu. Kurulacak bu silahlı birlikler ileride Türkiye Kızılordusu'nun da temeli olacaktı (Suphi, 1923/1977b, s. 61-62). Bu hedefi için Anadolu'nun çeşitli bölgelerine adamlar da gönderilmekteydi. İstanbul Şubesi 1919'dan beri faaliyetliyken, 1920 yılında Zonguldak, Ereğli, Trabzon, Rize'de de şubeler açılmıştı (Suphi,

1923/1977, s. 105-106). Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, bu şubeler sınırlı sayıda isimlerin ilgili bölgelerde faaliyette bulunmasından ileri gelmekteydi. Teşkilatlanmış ve organize bir yapıları olmayıp, kuruluş aşamasının başındaydılar. Geleceğe dair büyüme ve yayılma açısından Suphi'nin umut bağladığı bu şubeler, 1921'de kendisinin öldürülmesi sonrasında zayıflamış ve ileriki dönemlerde dikkat çekecek faaliyetlerde bulunmaktan uzak kalmışlardır.

Hayatının bu devresinde teşkilatlanma ve örgütlenmede oldukça aktif olan Suphi, Marksizm ve Leninizm'e dair birçok klasik eseri de Türkçeye çevirmişti. Marx'ın Kapital'ini de Yeni Dünya'da parça parça yayımlamaya başlamıştı (Cerrahoğlu, 1975, s. 448-449). *Kanun-ı Esasi*, *Lenin'in tercüme-i hali*, *Lenin'in burjuva demokrasisi ve proletarya diktatörlüğü hakkındaki nazarları*, *Komünist Partisi'nin şerhi*, *Komünist beyannamesi (manifest)*, *Say (emek) ve sermaye*, *Bolşevizm nedir?*, *Şûra Hükümeti nedir ve nasıl teşkil edildi?*, *Kırmızı Ordu kıraatı (okumaları)*, *Fırka Hücreleri Talimatnamesi*, *Çocuk dostu*, *Mektebe kadar terbiye müesseseleri talimatname ve programları* Suphi'nin bu dönemde bizzat tercüme ettiği ve ettirdiği kitaplardır (Suphi, 1923/1977c, s. 107).

Suphi, Bakü'de açtığı siyasi okulda olduğu gibi eğitim faaliyetlerinde de bulunmaktaydı (Yazıcı, 1923/1977, s. 19-20). 17 Haziran 1920'de açılan bu okulda Eylül 1920'de birinci devre tamamlanmış ve 40 gence mezuniyet belgesi verilmişti. Programda yer alan bazı dersler medeniyet tarihi, toplumsal inkılap tarihi, iktisat, politik iktisat, komünist programı, Türkiye inkılap tarihi, komünler hükümeti anayasası, kooperasyonlar, coğrafya, müzik ve genel tarihtir. Suphi okulun ana amacını toplumsal devrimlerin anlam ve gerekliliğini kavrayan nesiller yetiştirmek olarak ifade ediyordu (Suphi, 1923/1977c, s. 107-108).

Yurtdışındaki sosyalist temelli bu görüş ve faaliyetler karşısında, Suphi'nin Anadolu halkına yönelik çağrılarında teorik anlamda sosyalizmden ziyade emperyalizm karşıtı bir mücadele çağrısının daha ağır bastığını görüyoruz. Nitekim yazılarında Anadolu halkını bağımsızlık yolunda padişah, ittihatçı zihniyet ve İngiliz, Fransız kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleye çağırıyordu. Yunan istilacılara, Avrupa ve Amerika emperyalistlerine karşı sabırla mücadelelenin kutsal bir görev olduğunu belirtiyordu (Suphi, 1923/1977d, s. 80-81). Anadolu'nun bu dönem içinde bulunduğu bağımsızlık ve kurtuluş mücadelesi, Suphi'nin Türkiye içine sokulan mesaj ve yazılarını da etkilemekte, sosyalist bilinçlenmeye yönelik bir çağrıdan ziyade emperyalist güçlere karşı bir savaş çağrısı haline bürünmekteydi.

Suphi'nin sürgün hayatı öncesinde sosyoloji ve ekonomi temelli görüşlerinin yerini yeni dönemde Rus örneğinden de esinlenen emperyalizm karşıtı bir mücadele çağrısı almaktaydı. Bu dönemdeki yazı ve çağrılarında, sosyalist devrime yönelik hedeflerinin de etkisiyle sosyolojiden ziyade emperyalizm karşıtı,

iktisadi bağımsızlık temelli bir yoğunluk görmekteyiz. Dolayısıyla hayatının bu son dönemlerinde, Osmanlı özelinde toplumsal sorunların çözümünü bilimsel temellere dayalı, uzun süreli bir tespit ve iyileştirmeden ziyade, şiddete dayalı ve çabuk sonuç vereceğine inandığı bir devrimde görmekteydi. Sürgün öncesi yazı ve çevirilerinde toplumsal sorunları ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu güç durumdan çıkışı, farklı etnik ve dini grupların sorunlarını iyileştirmeyi merkeze alan bir görüşle halka eğilerek çözüme fikrinin ön planda olduğunu görürüz. Rus devrimi ve sosyalizm etkisi altındaki sürgün sonrası hayatında ise, düşüncede yine halka eğilen, ancak sorunların çözümü için aynı halkı devrim yapmaya, silahlanmaya, sosyalist ideali benimsemeye çağıran bir düşünür ve eylem adamı öne çıkmaktadır.

Suphi, kendisini tanıyan bazı solcular tarafından bir fikir adamı olarak hafifsenmiştir. Ahmed Cevat anılarında, "Mustafa Suphi Marksizm'den hiçbir şey anlamayan bir yoldaşı" diyerek bu iddiasını dillendirmekteydi. Moskova'daki Kızıl Ordu Komünist Erkan-ı Harbiye Mektebi Türkçe Muallimi Mustafa Nafi de, 1920 yılında bir Türk subayına, "kendisinin Mustafa Suphi vesaireleri gibi değil, hakiki komünist olduğunu" bildirerek Suphi'nin komünizme dair fikriyatının zayıf olduğunu ileri sürmekteydi. Tunçay, bu değerlendirmelerin büsbütün doğru olmadığını, ancak özellikle solcu olduktan sonraki hayatında Suphi'nin kendisini savunmaya yarayacak pek fazla eser bırakmamış olduğunu da belirtmektedir (Tunçay, 2009, s. 344 ve 474). Ancak Suphi'nin Rusya'daki devrimden oldukça etkilendiğini ve devrim sonrasındaki hayatını bu ihtilali özellikle Müslüman ülkelerde yaygınlaştırmaya adanmış olduğunu ifade edebiliriz. Sosyalist Rusya'nın tüm dünya halklarının ve acı çeken mazlumların ortak vatanı olduğunu düşünüyor, kendi teşkilat ve faaliyetlerinin Türkiye'nin de bu yola girdiğinin bir göstergesi olduğunu belirtiyordu. Fikir ve ideallerini Türkiye ile de sınırlandırmıyor; Tatarlar, Araplar ve İran'ın da kısa zamanda sosyalizm kervanına katılacağını dile getiriyordu. İslam aleminde tekrar kardeşlik, birlik ve özgürlüğün kurulmasının da ancak bu yolla gerçekleşeceğini inanıyordu (Suphi, 1923/1977a, s. 58-60). Bu hedef ve düşüncesini Anadolu'da gerçekleştirme için 1921'de Türkiye topraklarına geri dönmesi ise, hayatını kaybetmesine ve tüm bu hedeflerinin düşüncede kalmasına yol açmıştır.

Sonuç

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet tarihi boyunca kurulan sosyalist örgütlerin ortak bir sorunu kısa ömürlü olmaları ve taban bulma açısından sıkıntılar yaşamalarıdır. Nitekim 1919 sonrası kurulan çok sayıda sosyalist örgüt, gerek ekonomik sıkıntılar, gerek siyasi çekişmeler, gerekse kurumsallaşamadıkları ve bireysel çabalara bağlı kaldıkları için kısa ömürlü olmuştur. Bu örgütlerle aynı tarihlerde hayatına başlayan, ancak yurtdışında, özellikle

de Bakü'de teşkilatlanan Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi ise, iki yıllık bir teşkilatlanma sonrası kurulan daha güçlü bir örgüt olmuştur. Partinin bu gücüne rağmen, kurucusu Mustafa Suphi 1921 yılında çalışmalarını Anadolu'da sürdürmek üzere geldiği Türkiye'de şüpheli bir kazaya maruz kalmış ve genç denecek bir yaşta hayatını kaybetmiştir.

Suphi, 39 yıl gibi kısa bir ömür yaşamıştır. Bu kısa ömür içinde de İstanbul ve Paris'te kaliteli bir eğitim almış, Osmanlı tarımına ilişkin çalışmaları yurtdışında da beğeni kazanmıştır. İstanbul'a geri döndükten sonra iktisat ve hukuk üzerine eğitim vermeye başlamış, aynı zamanda İttihatçılarla yakınlığı sonrası siyasetle ilgilenmiş ve yazılarıyla da gazeteci kimliğine sahip olmuştur. 1912 yılı ile birlikte İttihat Terakki'ye yönelik muhalefetin saflarına katılırken, alternatif siyasi örgütlenmeler içerisinde yer alarak sert eleştiriler yapmaya başlamıştır. Hayatının bu döneminde sosyalizm ve sosyalistlikten uzak olan Suphi, bilakis sosyalizm taraftarlarını da hayalperestlikle suçlayan görüşler öne sürmüştür. Türkçülük temelli bir düşünce yapısına sahip olmuş, ülkenin içinde bulunduğu sorunların çözümünü politik iktisat ve sosyal alanlarda aramıştır. Osmanlı'nın toplumsal sorunlarına çözüm arayışı onu sosyolojiye ilişkin çeviriler yapmaya ve Osmanlıyı oluşturan farklı alt kimliklerin sosyal meselelerini köklü bir biçimde değerlendirmeye itmiştir. Meşrutiyetin ilanı sonrasında daha bütüncül bu bakışı, Balkan savaşlarının da başladığı 1912 yılı ile birlikte Türkçülüğü daha fazla merkeze alan bir yapıya bürünmüştür. Siyasi faaliyetlerini de Türkçülük merkezli örgütlerde ve yayın organlarında yürütmeye çalışmıştır. Ancak İttihat Terakki'nin baskıcı tutumu, Suphi ile birlikte üyesi olduğu bu tarz örgüt ve kuruluşların da ülkede barınamamasına neden olmuştur.

1913'te sürgün cezası sonrası gönderildiği Sinop'tan kaçarak gittiği Rusya'daki 1917 devrimi Suphi'nin düşünce ve aksiyon dünyasında da önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Bolşevik devriminden etkilenen Suphi sıkı bir sosyalist haline gelirken, hem Anadolu hem de diğer Müslüman toplumların kurtuluş ve kalkınmasını sosyalist bir devrimde aramaya başlamıştır. 1918 ile birlikte başlayan bu yeni hayatı, 1921'de hayatını kaybetmesiyle 3 yıl sürmüş ve kısa olmuştur. Ancak bu dönem içinde gerek kurulmasına öncülük ettiği Türkiye Komünist Partisi ile gerekse sosyalist nitelikli yayınlarıyla Anadolu halkını silahlanmaya ve Rusya benzeri bir devrime yönlendirmeye çalışmıştır. Suphi'nin aksiyoner kimliğinin çok daha fazla öne çıktığı bu kısa dönemde, Anadolu'da yaşanan siyasi ve askeri istikrarsızlıklar onun sosyalist görüşlerinin de teorik bir yöne evrilmekten ziyade emperyalizm karşıtı ve devrim yanlısı bir biçim kazanmasına yol açmıştır. Anadolu'daki devrim mücadelesi Ankara Hükümeti öncülüğünde ama sosyalist nitelikli olmaktan çok uzak bir şekilde devam ederken, Suphi'nin ölümünden kısa süre sonra Osmanlı da tarih sahnesinden çekilmiştir.

Yıldırım, K. (2014). [Extended Abstract] Mustafa Suphi in the Ottoman socialist movement: His life and ideas. Turkish Journal of Sociology, 2014/1, 3/28, s.116-121

EXTENDED ABSTRACT

Mustafa Suphi in the Ottoman Socialist Movement: His Life and Ideas

Kadir Yıldırım*

The socialist debates in the Ottoman intellectual life date back to 1870s. In 1870s, various intellectuals and journalists who followed the socialist movement in Europe presented opinions on socialism. A major part of these opinions was quite negative. Between the years 1876 and 1908, socialist debates gradually decreased due to censorship in press. However, in 1908, a relativistic freedom environment arose with the declaration of second constitutionalist period. In this way, while socialist debates increased in press, socialists spoke up both through journals and the socialist organizations they founded. This first awakening which stood far from affecting practical life started in the press and intellectual life and finally fell victim to the unrest in the Ottoman social and political life with the 1913 exiles. The revival of socialism among Muslim community and the emerging of various socialist factions and organizations became possible only from 1919 onwards. While most of these movements were Istanbul-centered, Mustafa Suphi and his friends who fled to Russia in the exile period and regarded the socialist reform in the aftermath of Bolshevik Revolution as a solution for Turkey organized abroad. Suphi and the other Turkish-Muslim communists worked for a socialist revolution in the Ottoman territories inside and the Muslim countries outside with the Communist Party of Turkey they founded and publications they issued.

Mustafa Suphi was born and lived in a period when the Ottoman State suffered from economic, military, and political disorder. In parallel with several movements of thought that were put forth as a solution to the state's downfall, Suphi adopted many identities varying from Unionism to Turkism and to socialism in his short life made up of 39 years. He received good education first inland and then in Paris. During his education in Paris, his studies on the Ottoman agriculture won recognition. He also worked as a journalist and educator. Following his return to Istanbul, he started giving education in economics and law. Besides, in relation to his intimacy with the Unionists, he took interest in politics and wrote in newspapers about various topics. As of 1912, he took sides with the opposition with regard to the party

* Asst. Prof. Dr., Istanbul University Faculty of Economics Department of Economics Division of Economic History, kadiry@istanbul.edu.tr.

of Union and Progress, and participated in alternative political organizations and made harsh criticisms.

In this period of his life, Suphi, who was far from socialism and being a socialist, brought forward ideas that simply accused socialists of being daydreamers. His intellectual life was also greatly influenced by the French philosopher Frederic Le Play. During this period, in which he stayed out of socialism, he gave importance to sociology and political economics. In his writings before 1913, he most frequently touched upon economical subjects. In his articles, he usually handled issues like economics in general, budget, the general balance of finance, the generalization of education and enlightenment of thoughts, constitutionalism and the dignity of people, social economics, assistance and cooperation, strike, social inequality, public order and public welfare, 1908 revolution, and the general state of peasantry. Suphi also took part in the foundation of National Constitutionalist Party as a founder in 1912. This party ideologically sided with Turkism and had a program which economically supported liberal thought but at the same time charged the state with duties. The journal of the faction, *Ifham*, was closed down due to state oppression and *Vazife*, which replaced the former newspaper, was again closed down after governmental reaction. Suphi, who had a Turkism-based mentality in this phase of his life, looked for possible solutions to the current state of the country in political economics and the social field. He also accused the Union and Progress Party, the party in power, of being public enemy. That the battle preparations of the party notables would bring the end of Turkish people was among these criticisms.

Suphi's exile from Istanbul in 1913 had significant effects in his intellectual life. Due to his identity opposing the Committee of Union and Progress, was sent on exile to Sinop with many others. During this exile, he escaped from Sinop and fled to Russia. His thoughts totally changed at this time of his lifetime. Having affected by the 1917 Revolution, he drew closer to the Bolsheviks and adopted the socialist ideal entirely. Suphi, who became a firm socialist, worked for a socialist revolution in this period of his life that lasted from 1918 to 1921.

He tried to organize the Turkish and Muslim communists abroad and raise their awareness of this socialist ideal, and attributed the liberation of Anatolian people to a socialist revolution. He tried to lead Anatolian people to take up arms in favor of a revolution similar to the one in Russia through the Communist Party of Turkey, the establishment of which he pioneered, and socialism-oriented publications. In his opinion, if the head of French-English capitalism was in Europe, the body and the stomach were in the wide Asian

territories. Moreover, the most urgent duty of Turkish socialists was to root capitalism out in the east.

At this time, Suphi's actionist identity became much more prominent. The political and military inconsistencies in Anatolia led his socialist thoughts to form into anti-imperialist and pro-revolutionary ideas rather than turning into a theoretical direction. He believed that the social dilemma in the Ottoman state resulted from private property-based exploitation and that the only way out was armament and a socialist revolution. In order to achieve this goal, he sent several men to Anatolia and tried to organize by opening branch offices in various cities. He kept contact with the Ankara government and Mustafa Kemal Paşa and supported national struggle. In 1921, he returned to his native country so as to continue with his activities for the independence of Anatolia and a socialist revolution in Anatolia. However, soon after his entry into the country, he was met by mass protests in regions like Kars, Erzurum and Trabzon. Although he wanted to go back through Batum, he lost his life around Trabzon after an accident which is still a matter of debate today.

Keywords: Mustafa Suphi, Ottoman Empire, Socialism, Turkish Communist Party, Yeni Dunya

Kaynakça | References

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH. EUM.* 6. ŞB. 53/78. Lef 6. KS 1338. Ocak 1923.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH. EUM. AYŞ.* 72/49. 12 CA 1341. 31 Aralık 1922.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH. HMŞ.* 4-1/4-77. 17 Ağustos 1335. 18 Ağustos 1919.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH. SYS.* 53/2. 17 N 1328. 22 Eylül 1910.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *DH. ŞFR.* 90/204. 17 ZA 1336. 24 Ağustos 1918.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *HR. SYS.* 2457/23. 3 Ağustos 1918.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Y. PRK. UM.* 30/14. 15 Z 1311. 19 Haziran 1894.
- Basiret*, No: 27, 27 ZA 1286, 28 Şubat 1870.
- Şark*, No: 50, 2 Z 1290, 21 Ocak 1874.
- Takvim-i Vekâyi*, No: 1422, 7 Ş 1288, 22 Ekim 1871.
- “Cinayet: Sosyalist Hilmi Bey katledildi”, *Renin*, No: 35, 17 TS 1338, 17 Kasım 1922.
- “İşçi Sosyalist Fırkası 1921”, *Tarih ve Toplum*, S. 75, Mart 1990, 6-8.
- “Kurtuluş yolu”, *Kurtuluş Mecmuası*, S. 1, İstanbul, 20 Eylül 1919, 1-4.
- “Kuvvetli olmak lazım”, *Bugün*, No: 2, 6 Eylül 1338, 6 Eylül 1922.
- “Mustafa Subhi Bey”, *Neusal-i Milli*, Dersaadet, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 1330/1914.
- “Türkiye Sosyalist Fırkasının programıdır”, *İdrak*, No: 1, 28 Nisan 1335, 28 Nisan 1919, 1-2.
- “Zavallı Mustafa Suphi”, *Alemdar*, No: 33, 29 Nisan 1337, 29 Nisan 1921.
- Akyol, H. (2010). *Türkiye’de sol örgütler: bölüne bölüne büyümek*, 2. Bs., Ankara, Phoenix.
- Aslan, Y. (1997). *Türkiye Komünist Fırkası’nın kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Aybars, E. (1979-1980). Mustafa Subhi’nin Anadolu’ya gelişi öldürülüşüyle ilgili görüşler ve Erzurum’dan Trabzon’a gidişleriyle ilgili belgeler, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIII/241, 89-104.
- Babalık, N. (2003). *Türkiye Komünist Partisi’nin sönmelenmesi: Sözlü tarih araştırması*, Cilt 3, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cahid, H. (1908). Taşnaksütyun Fırkası’nın programı, *Tanin*, No: 94, 22 Teşrinievvel 1324, 4 Kasım 1908.
- Cerrahoğlu, A. (1975). *Türkiye’de sosyalizmin tarihine katkı*, İstanbul, May.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye’nin demokrasi tarihi*, 2. Bs., İstanbul, İmge Kitabevi.
- Dağıstan, A. (Mart 1996). Milli Mücadele’de Mustafa Suphi olayı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 34, Mart 1996, 171-95. (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-34/milli-mucadelede-mustafa-suphi-olayi>.
- Erdem, H. (2010). *Mustafa Suphi*, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, Sel.
- Erişçi, L. (1997). *Türkiye’de işçi sınıfının tarihi*, Ankara, Kebikeç.
- Güran, A. E. (1975). *Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası yayın organları 1: emek 1;*

yeni hayat 1,2,3, İstanbul, Katkı.

Kahramanoğlu, İ. (2008). *Mustafa Suphi: Yaşamı ve mücadelesi*, İstanbul, İleri.

Karakoç, İ. (Kasım 1999). Türkiye’de sosyalist düşüncenin az bilinen bir ismi Ahmed Nebil, *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 191, 4-5.

Koç, Y. (2013). *Kemalist devrim, CHP ve işçi sınıfı (1919-1946)*, İstanbul, Kaynak.

Kömürcü, D. (Mart-Nisan 2009). Türkiye’de merkez sol siyasetin tarihsel kaynakları ve ‘ortanın solu’, *İÜ İFMC İktisat Dergisi*, S. 502, 42-52.

Nesimi, A. (2009). *Türkiye Komünist Partisi’nde anılar ve değerlendirmeler (1909-1949)*, 2. Bs., İstanbul, Nöbetçi.

Subayev, N. (Haziran 1992). Mustafa Suphi Rusya’da, Çev. Mehmet Fehmi İmre, *Tarih ve Toplum*, C. 17, S. 102, 330-332.

Subayev, N. (Şubat 1995). Mustafa Suphi ve Tercüman gazetesi, Çev. Fahri Solak, *Tarih ve Toplum*, C. 23, S. 134, 121-122.

Suphi, M. (1912). Siyaset-i maliyemiz: 1328 bütçesi ve yeni istikraz, *Hak*, S. 65, 10 Mart 1328, 23 Mart 1912.

Suphi, M. (1912). Bütçemizin açığı, *Hak*, S. 57, 1 Mart 1328, 14 Mart 1912.

Suphi, M. (1328-1912). İfade, *İlm-i ictimai nedir?* içinde (s. 3-5), Célestin Bouglé, Çev. M. Suphi, Dersaadet, Mürettibin-i Osmaniye Matbaası.

Suphi, M. (1923/1977a). Bütün dünya işçi ve köylüsünün müşterek vatani – 1918 senesi Moskova Kongresi nutku, *Mustafa Suphi ve yoldaşları*, 2. Bs, İstanbul, Güncel, 56-60.

Suphi, M. (1923/1977b). Sosyalizm için cidal, *Mustafa Suphi ve yoldaşları*, 2. Bs, İstanbul, Güncel, 1977, 60-63.

Suphi, M. (1923/1977c). Türkiye Komünist Teşkilatı Heyeti’nin faaliyeti hakkında Bakü Kongresi’nde Mustafa Suphi Yoldaş’ın layihası, *Mustafa Suphi ve yoldaşları*, 2. Bs, İstanbul, Güncel, 94-115.

Suphi, M. (1923/1977d). Türkiye’nin mazlum amele ve rençperlerine, *Mustafa suphi ve yoldaşları*, 2. Bs, İstanbul, Güncel, 79-82.

Suphi, M. (Ocak 1987). Cenup’taki Türk yoldaşlarına, Türk kardaşlarına, Çev. Ayşe Şen, *Tarih ve Toplum*, C. 7, S. 37, 37-39.

Şişmanov, D. (1978). *Türkiye işçi ve sosyalist hareketi kısa tarih (1908-1965)*, İstanbul, Belge.

Tekin, Y. (2002). Türkiye’de ilk sosyalist hareket “İştirak Çevresi”nin sosyalizm anlayışı üzerine bir değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 57/4, 172-184.

Ter Minassian, A. (2010). 1876-1923 döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyalist hareketin doğuşunda ve gelişmesinde ermeni topluluğunun rolü, *Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyalizm ve milliyetçilik (1876-1923)*, Der. Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, 5. Bsk., İstanbul, İletişim, 163-237.

Tunçay, M. (Nisan 1989). İstanbul’da işçi hareketi, *Tarih ve Toplum*, S. 64, 38.

Tunçay, M. (2009). *Türkiye’de sol akımlar 1908-1925*, C. 1, İstanbul, İletişim.

Tunçay, M. ve Zürcher, E. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyalizm ve milliyetçilik (1876-1923)*, 5. Bs., İstanbul, İletişim.

Yazıcı, A. (1923/1977). Mustafa Suphi Yoldaş’ın tercüme hali ve siyasi şahsiyeti hakkında muhtasar malumat, *Mustafa Suphi ve yoldaşları* içinde (s. 15-21), 2. Bs, İstanbul, Güncel.

